Av. Ronda de les Muralles, entre els carrers de Mirrarosa i Miraflor (Dénia) Josep Marqués Costa

Publicación digital:

Intervenciones arqueológicas en la provincia de Alicante. 2011

Editores:

A. Guardiola Martínez y F.E. Tendero Fernández Sección de Arqueología del Ilustre Colegio Oficial de Doctores y Licenciados en Filosofía y Letras y en Ciencias de Alicante

Año de la edición: 2012

ISBN: 978-84-695-6559-9

Enlace web:

http://www.marqalicante.com/contenido/int_arqueologicas/doc_99.pdf

Denominación de la intervención: Av. Ronda de les Muralles, entre els carrers de

Mirrarosa i Miraflor

Municipio: Dénia

Comarca: La Marina Alta

Director/codirectores: Josep Marqués Costa

Equipo técnico: –

Autor/autores del resumen: Josep Marqués Costa

Promotor: BECSA, S.A.

№ de expediente: 2010/0464-A (SS.TT. A-2010-173)

Fecha de actuación: 01-06-2011 a 31-08-2011 **Coordenadas de localización:** X 243.612 – Y 4.265.390

Periodo cultural: Romà

Material depositado en: Museu Arqueològic de la Ciutat de Dénia

Tipo de intervención: Excavació arqueològica

Resumen: La present excavació realitzada a l'avinguda Ronda de les Muralles de Dénia ha proporcionat restes d'estructures arqueològiques, totes elles d'època romana. El més destacat ha sigut la troballa d'un horreum del segle I d.C. reutilitzat posteriorment com recinte funerari durant el segle II d.C.

Palabras claves: Horreum, portus de Dianium, enterraments, romà, Dénia.

Abstract: This excavation in Ronda de les Muralles Avenue Denia has provided archaeological remains of structures all of Roman times. The highlight was the discovery of a first century AD horreum reused later as burial grounds during the second century AD.

Keywords: Horreum, portus de Dianium, burials, Roman, Denia.

Desarrollo de la intervención:

El primer objectiu de l'excavació arqueològica era conèixer l'estratigrafia arqueològica en aquests terrenys pròxims a la muralla. La construcció d'aquest sistema de fortificació comportà el descobriment d'importants inscripcions romanes, ben documentades per manuscrits del segle XVI. Els textos epigràfics i la tipologia dels blocs i plaques exhumades els vinculava al *forum* de *Dianium*. Per tant, calia sondejar i conèixer els trets característics dels terrenys adjacents al lloc secular de les troballes i al perímetre del àrea arqueològica de la ciutat romana. L'altre objectiu primordial era la detecció d'estructures d'època romana que permeteren avançar en el coneixement de la topografia de *Dianium*, municipi creat en temps d'August/Tiberi. Del conjunt urbà, arqueològicament, es coneixen alguns sectors, però encara no s'ha pogut delimitar amb precisió el seu perímetre per l'oest i sud-oest.

En la present intervenció arqueològica s'han excavat tres àrees independents que cal diferenciar, encara que totes tres estan molt pròximes:

- 1. El sondeig I, que té una extensió de 107 m² i que està situat en la intersecció entre el carrer Mirarrosa i l'avinguda Ronda de les Muralles.
- 2. El sondeig II, que té una extensió de 45 m² i que està situat a l'avinguda Ronda de les Muralles.

3. El sondeig III, que té una extensió de 42 m² i que està situat a l'avinguda Ronda de les Muralles.

En total s'han excavat 194 m² dels quals sols la primera àrea, el sondeig I, ens ha proporcionat restes d'estructures arqueològiques, totes elles d'època romana. La troballa més destacable ha estat la exhumació parcial dels vestigis d'un gran edifici, construït en el segon quart del segle I d.C. (època de Claudi-Neró). La seva tipologia constata la seva interpretació com a horreum; aquest allotjaria diverses activitats industrials, encara que el seu us habitual seria el de magatzem de mercaderies i la seva activitat estaria lligada a la del portus de Dianium. Després de l'abandonament de l'activitat del horreum, l'interior dels murs de l'edifici va canviar d'us passant a utilitzar-se com espai funerari. En la resta d'àrees excavades, el sondeig II i el sondeig III, no s'han detectat estructures ni cap tipus d'element arquitectònic.

L'estudi de les tres àrees ens ha ajudat a comprendre l'estratigrafia arqueològica als voltants de la muralla i ens han proporcionat gran nombre de restes arqueològiques de diferents èpoques. Encara que predominen les restes romanes, sobretot en el sondeig I, entre les que podem destacar les ceràmiques de parets fines, sobretot dels segles I i II d.C.: terra sigil·lata gàl·lica, terra sigil·lata hispànica, vaixella de taula africana i parets fines d'origen bètic. També ha aparegut monedes (destaca un as de Domicià, 51-96 d.C.) i un fragment de fulla d'heura de bronze que pertanyia a una llàntia metàl·lica amb sigillum: cartela i nom de l'orfebre. Tanmateix s'han descobert restes ceràmiques d'altres períodes històrics en les tres àrees excavades, com per exemple, restes de ceràmica califal islàmica (segles XII-XIII), diversos fragments de pisa blava (Manises o Paterna, segles XIV-XV), així com també fragments de ceràmica policroma italiana, en blau, groc, manganès i ferro de Montelupo datats en la segona mitat del segle XV.

Interpretació del sondeig I

Aquest sondeig presenta un àrea excavada de 107 m². El procés d'excavació s'ha desenvolupat a la intersecció del carrer Mirarrosa i l'avinguda Ronda de les Muralles. En aquesta àrea arqueològica s'han exhumat vàries estructures i elements del període romà que presenten una innegable unitat cronològica. Les estructures d'aquest mòdul es concentren sobretot a la part sud de la zona excavada. Els vestigis arqueològics del període romà amb un alt índex de representativitat es componen, en primer lloc, per restes de murs pertanyents a estructures amb un tipus de fàbrica i de composició bastant semblant i, en segon lloc, amb un índex de representativitat menor hem documentat l'aparició de paviments. Tots aquests elements arquitectònics formarien part d'un mateix edifici, que per la seva tipologia s'ha interpretat com un horreum.

Després de l'abandonament de l'activitat del horreum, al ser, possiblement, destruït per causes naturals (una potent transgressió marina), canvia d'us passant a utilitzar-se com espai funerari. En l'interior de l'antic horreum s'han excavat tres sepultures en fosa, amb el inhumat en posició de decúbit supí i amb coberta de tegulae a doble vessant. Aquestes tombes s'emmarquen cronològicament en el segle II d.C. Com s'ha dit, aquestes estructures presenten una cronologia romana d'època

altimperial representada perfectament mitjançant els fragments de ceràmica sigil·lata apareguts.

El horreum

Els *horrea* eren edificis construïts en època romana, destinats a l'emmagatzematge de productes alimentaris, principalment el blat. A Dénia, el seu us està vinculat al *portus* de *Dianium* i servirien de magatzem de mercaderies, encara que també poguessin albergar altre tipus d'activitat industrial. Aquests edificis solien ser de planta quadrada i podien estar dividits interiorment.

A Roma, es van construir els primers *horrea* a la vora del Tíber i allí va ser edificat, al començament de segle II a.C., el més famós de tots: el *porticus aemilia*, una gran construcció rectangular de més de 26.000 m² dividida en set naus. La seva gran solidesa va permetre que aquests magatzems estiguessin operatius durant més de 500 anys. En època dels Graco, es van construir els *horrea publica populi Romani* amb la finalitat de proveir a la plebe amb repartiments gratuïts de blat. Al port de Ostia es van construir els grans *horrea* on s'emmagatzemaven les mercaderies portades per via marítima.

L'estructura parcial dels vestigis de l'edifici

En la present excavació s'ha exhumat parcialment un gran edifici que per la seva tipologia s'ha interpretat com *horreum*. D'aquest edifici només es conserva la seva cimentació. La tècnica constructiva emprada per a la construcció dels seus murs no està clara. S'han barallat dues opcions possibles:

- Per una banda, pot ser una construcció amb un bon aparell de maçoneria, opus incertum, reforçat amb carreus de pedra tosca local en els brancals de les obertures (porta d'accés, etc.).
- Per altra banda, pot ser una construcció amb carreus reutilitzats procedents d'altres construccions anteriors.

Encara que totes dues opcions són possibles, nosaltres ens inclinem més per la segona, ja que els possibles accessos de l'edifici que varem identificar en un primer moment, després han estat molt difícilment corroborats. Per tant, ara, la nostra opinió és que en tots els trams de murs exhumats no està l'accés a l'edifici i, per això, la primera opció no seria valida, encara que nosaltres l'apuntem per a les futures reflexions i consideracions.

L'amplària de la façana del edifici del horreum és de 12,20 m. Aquesta façana presenta dues característiques que documenten i expliquen la lluita continua i constant que haurien de lliurar els habitants de Dianium contra el medi marí que envoltaria la ciutat: la primera singularitat que podem detectar és que en el cantó nord-est de l'edifici és pot observar un lleuger talús, és a dir, una inclinació del parament del mur, que habitualment anomenem mata-mar, que actuaria com sistema defensiu del edifici enfront les adversitats naturals del medi marí. En segon lloc, trobem la construcció d'un avant-mur paral·lel a la façana del horreum que també actuaria com element protector. Aquest avant-mur té una composició basada

principalment per pedres calcàries de mitjà i gran calibre sense desbastar. La resta l'acabarien de conformar pedres d'origen calcari de mesures més reduïdes. L'estructura és d'obra de blocs calcaris sense desbastar, disposats de forma alineada horitzontalment i travats únicament amb terra. L'estructura es troba bastant deteriorada.

Igualment, cal parlar del murs laterals del magatzem portuari d'època romana descobert. El mur est (UE 2) és una construcció realitzada amb carreus de tosca de grans dimensions sobre la roca mare. En el cantó esquerre o angle del edifici es pot observar un lleuger talús que actuaria com a mata-mar. Aquest talús estaria construït amb argamassa de gran granulometria. El tram de mur descobert té unes dimensions de 3 m de llargària, una amplària màxima (sense el talús) de 0,60 m i una alçada màxima, comptant el talús, de 1,30 m. Per altra banda, el mur oest (UE 29) és un mur de maçoneria amb una estructura d'obra de blocs calcaris sense desbastar, disposats de forma alineada horitzontalment i travats únicament amb terra.

Situació del horreum excavat en relació al seu entorn geogràfic

Durant el període altimperial a la ciutat romana de *Dianium* els terrenys es caracteritzen per ser marjalencs, i, per això, van sofrir remodelacions destinades al terraplenament i drenatge de la zona per tal d'adequar-la per a la posterior urbanització. En aquesta zona es va excavar un vial amb *domus* situades a un costat i altre del carrer, d'època flàvia. A més, la troballa d'un important conjunt epigràfic de tipus commemoratiu junt a les restes d'una ara de sacrificis, situen el fòrum de *Dianium* en aquesta zona. Molt proper d'aquesta zona, els treballs arqueològics efectuats varen constatar un tipus d'urbanisme funcional, relacionat en la situació del *portus romanus*. La documentació de tres *horreae* adossats i relacionats amb un vial. Tanmateix la alta densitat de les troballes subaquàtiques situen la ubicació del *portus Dianium* en l'actual avinguda Miguel Hernández, amb la qual cosa, s'explicaria la ubicació de la ciutat en aquesta àrea poc recomanable, però, que es troba estructurada al voltant de les principals vies de comunicació i molt a prop del port.

La documentació d'aquestes restes ens dóna constància de l'existència d'una clara estructuració urbana i/o industrial del període romà, que per la seva proximitat podria estar relacionada directament amb el fòrum de la ciutat de *Dianium*, o bé amb el sector portuari de la Dénia romana. L'orientació de les restes localitzades, així com les dades obtingudes del procés d'excavació d'un solar limítrof (DE-C-06-20) on s'ha exhumat un important entramat urbà pertanyent al fòrum de *Dianium*, amb un edifici porticat que estaria annex a l'horreum excavat en la actual intervenció, ens fa pensar que podria tractar-se de la continuació xarxa urbana de l'antiga ciutat de *Dianium*.

L'abandonament de l'ús industrial de l'horreum

La menció del cessament de l'activitat del horreum, o l'assolament del edifici per causes naturals no és, en absolut, baladí. Connecta amb les dades que ofereixen altres excavacions arqueològiques practicades a Dianium i, al parèixer, suggereixen i proposen el que, en les darreres dècades del segle I d.C., es va produir una important transgressió marina. El mar va guanyar terreny i va arrasar alguns dels edificis més

propers al àmbit litoral o marí. Açò implica un canvi en l'espai urbanitzat de la ciutat clàssica.

Per tant, cal imaginar els contorns de la ciutat, pràcticament rodejats de la mar i de zones lacustres i marjalenques. *Dianium* va ser una ciutat que, davant de l'excepcional potencialitat del seu port, emergí entre els fangs i platges no consolidades. La cimentació de l'horreum, al descobert, sobre la platja d'arena, són ben il·lustratius d'aquest tret peculiar de la arqueologia de la Dénia romana.

Després de l'abandonament de l'activitat del horreum, al ser, possiblement, destruït per causes naturals (una potent transgressió marina), l'interior dels murs de l'edifici va canviar d'us passant a utilitzar-se com espai funerari.

La reutilització de l'horreum com recinte funerari

Després de l'abandonament de l'activitat del horreum el seu interior va canviar d'us passant a utilitzar-se com espai funerari. A l'interior de l'antic horreum s'han excavat tres sepultures en fosa, amb el inhumat en posició de decúbit supí i amb coberta de tegulae a doble vessant. Aquestes tombes s'emmarquen cronològicament en el segle II d.C.

Les tres tombes descobertes, identificades com a tomba I (UE 10), tomba II (UE 11) i tomba III (UE 28), presenten algunes similituds i algunes diferències. La tomba I va ser coberta amb tégules i lloses a dos vessants a diferència de les tombes II i III que van ser cobertes sols amb tégules a dos corrent. En el cas de la tomba I no es va utilitzar un llit funerari de tégules com el que sí trobem en la tomba II i la tomba III. El que si que vam trobar en el cas de la tomba I és un petit conjunt ceràmic relacionat amb aquesta tomba, una deposició ceràmica al exterior de la tomba, molt a prop dels seus peus (UE 25). Les altres tombes no tenien cap tipus de deposició ni aixovar. De la tomba III només s'ha conservat la meitat de la tomba i la meitat de l'inhumat. No s'ha conservat ni el crani ni les extremitats superiors de la persona soterrada.

Les restes òssies dels inhumats s'han individualitzat i s'han descrit en les unitats estratigràfiques: UE 27 (tomba I), UE 24 (tomba II) i UE 31 (tomba III). En els tres casos destaca el mal estat de conservació dels ossos de les persones soterrades. El millor conservat és l'individu de la tomba II.

A més a més a l'interior de l'horreum s'ha exhumat una construcció absidal que els investigadors relacionen, hipotèticament, amb una construcció amb funcions rituals funeràries i relacionada amb les tres tombes que hi ha a l'interior de l'horreum (UE 5).

Cronologia de l'horreum

En els nivells de cimentació i d'abandonament del edifici s'han descobert un bon conjunt de materials arqueològics, en la seva majoria molt fragmentats. Destacant les ceràmiques de parets fines: *terra sigil·lata* gàlica: Dragendorff 24/25, copa. Cronologia: 40-80 d.C.; Dragendorff 27, copa. Cronologia: 40-80 d.C.; Dragendorff 24 TSG (15-120 d.C.); Dragendorff 29 TSG (10-90 d.C.); Dragendorff 29a TSG, bol carenat (40-90 d.C.); Dragendorff 16 TSG (20-60 d.C.); Dragendorff 30 (40-110 d.C.); Dragendorff 29/37 TSG, bol (50-150 d.C.). *Terra*

sigil·lata itàlica: Pucci XXXIX. Cronologia: del canvi d'era-50 d.C.; Pucci XXXV (15-100 d.C.); Goudineau 30 (10 a.C.-15 d.C.); Goudineau 33 (canvi d'era-50 d.C.); Goudineau 27 (15 a.C.-15 d.C.); Goudineau 8 (15 a.C.-15 d.C.). Terra sigil·lata hispànica: Dragendorff 24/25 (del canvi d'era fins el segle II d.C.); Dragendorff 37 TSH. Taller: Tritium Magallum (època de Claudi). Vaixella africana de taula: Hayes 9A TSA (segle II d.C.); Hayes 8B TSA-A (segona meitat del segle II d.C.) y Hayes 6B TSA-A (segona meitat del segle II d.C.).

A més a més, s'han detectats diversos fragments de parets fines d'origen bètic, monedes (destaca un as de Domicià, 51-96 d.C.) i un fragment de fulla d'heura de bronze que pertanyia a una llàntia metàl·lica amb sigillum: cartela i nom de l'orfebre.

Com es pot comprovar, destaca la presència de materials arqueològics del segles I i II d.C. (aproximadament del 10-200 d.C.). Açò en porta a la conclusió que durant aquest període degué d'haver presència humana a l'edifici de l'horreum. A grans trets, caldria relacionar l'ús industrial de l'horreum durant el segle I d.C. i l'ús funerari de l'horreum durant el segle II d.C.

Interpretació del sondeig II i sondeig III

Descripció dels sondejos

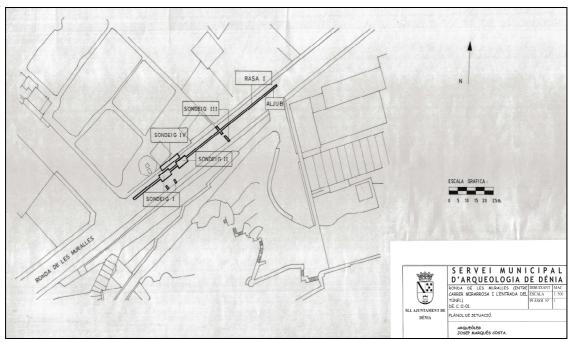
Els sondejos II i III es varen realitzar a l'avinguda de la Ronda de les Muralles a l'altura del carrer Mirarrosa i pròximes a la vessant nord de la muntanyeta del castell de Dénia i a la muralla medieval conservada de la ciutat. Tot açò pot observar-se perfectament al plànol d'ubicació dels sondejos.

El sondeig II tenia unes dimensions de 15 m de llargària per una amplària de 3 m, en total 45 m 2 d'excavació. El sondeig III tenia unes dimensions de 14 m de llargària per una amplària de 3 m, en total 42 m 2 d'excavació.

Resultat de l'excavació arqueològica

Una màquina retroexcavadora va arrancar l'asfalt de la zona que volíem sondejar i va baixar els primers nivells estratigràfics (UE 1 dels sondejos II i II). Posteriorment es va passar a excavar manualment un estrat arqueològic en el que predominava la terra argila roja amb la presència d'alguns pocs materials ceràmics d'època romana. Aquesta excavació manual es va realitzar fins arribar a la roca mare, és a dir, l'estrat geològic últim sobre el que s'assenten les restes arqueològiques, el llit de pedra calcària natural.

Malauradament els resultats de l'excavació arqueològica dels dos sondejos (sondeig II i sondeig III) ha estat el mateix, la confirmació de l'absència d'estructures arqueològiques en aquestes dues àrees.

Plànol de localització de sondejos a l'àrea d'intervenció.

Vista de les estructures del horreum documentat en el sondeig I.

Vista de l'individu de la tomba II (sondeig I).